

A romák helyzete Magyarországon és a kitörés útja a szegénységből

A Policy Solutions elemzése és ajánlásai a Táncsics Alapítvány számára

2012. november

Tartalomjegyzék

1. A romák helyzete Magyarországon	3
1.1. Kik tartoznak a cigány kisebbségbe?	4
1.2. Mi jellemzi a cigányság foglalkoztatási helyzetét?	5
1.3. Mi jellemzi a cigányság oktatási helyzetét?	6
1.4. Mi jellemzi a cigányság anyagi helyzetét?	7
1.5. Mi jellemzi a cigányság egészségügyi helyzetét?	8
1.6. A cigányság a politikai-társadalmi konfliktusok középpontjában.....	9
2. Javaslatok a szegénységből való kitöréshez	10
2.1. Gyermekkor és oktatás	11
2.2. Munkahelyek.....	12
2.3. Életszínvonal és szociálpolitika	14
2.4. Egészségügyi ellátás.....	15
2.5. Politikai konfliktusok.....	16

1. A romák helyzete Magyarországon

Bár közkeletű vélekedés az, hogy a Magyarországon élő cigányság helyzete a rendszerváltást követően vált instabillá, a leszakadás azonban jóval korábban kezdődött, annak történelmi okai vannak. A roma népesség a kora újkorban nem csak, hogy nem volt részese a paraszti, földművelő hagyománynak, de már ebben az időben is megmutatkozott a leszakadásuk az iskolázottság terén, hiszen a tankötelezettség bevezetése csak a többségi társadalomra vonatkozott. A roma holokauszt tragédiája, a világháborút követő földosztásból való kimaradás és az államszocialista politika 1960-as évekig tartó passzivitása a romaintegráció területén tovább növelte a szakadékot. A Magyar Szocialista Munkáspárt Politikai Bizottságának 1961-es határozata változtatott ezen a helyzeten, ez azonban az integráció helyett az erőszakos asszimilációt tűzte ki céljául. A párthatározat a „cigánykérdés” megoldását a foglalkoztatás, az oktatás és a lakáshelyzet problémáinak csökkentésére koncentrált. Míg ez az irány a szocializmusban javítani tudott a romák helyzetén, a strukturális problémákat megőrizte, amelyek a rendszerváltást követően elemi erővel jelentkeztek.

A rendszerváltást követő kormányok romapolitikái között voltak jelentős különbségek, ugyanakkor egyik sem tudta megakadályozni a cigányság további leszakadását. A már meglévő problémákat tovább fokozza, hogy az elmúlt években a teljes kelet-európai régióban a cigányság és a többségi társadalom konfliktusai politikai problémaként is megjelent. A térség országaiban a szélsőjobbboldali, nem ritkán nyíltan rasszista és cigányellenes pártok jelentős támogatottságra tettek szert. Annak ellenére, hogy a kirekesztő politika nyilvánvalóan képtelen megoldani – annál inkább képes súlyosbítani - a cigányok és a többségi társadalom együttélését, a baloldalnak egyre erőteljesebben kell számolnia a szélsőjobb okozta kihívással. Különösen igaz ez Magyarországon, ahol a Jobbik éppen azokban a régiókban (elsősorban észak-keleten) tudott jelentősen megerősödni, ahol korábban az MSZP-nek nem volt érdemi kihívója.

A magyar EU-elnökség alatt fogadta el a Miniszterek Tanácsa és az Európai Parlament a nemzeti romaintegrációs stratégiák uniós keretrendszerét, amely 2020-ig határoz meg célokat és eszközöket e kulcsfontosságú területen. Ezzel együtt a cigányság helyzetének javításáért, az integráció kérdésének megoldásáért továbbra is a nemzeti kormány szintjén lehet leghatékonyabban fellépni. A 2014-ben kormányváltó szándékkal fellépő baloldalnak ezért egy olyan szolidáris, a XXI. századi kihívásoknak megfelelő programot kell alkotnia a romaintegráció kapcsán, amely egyszerre képes a társadalmi felzárkóztatásra és a többségi társadalom támogatásának megszerzésére.

I.1. Kik tartoznak a cigány kisebbségbe?

A cigány kisebbség létszámára vonatkozóan nem állnak rendelkezésre pontos adatok, a szakma ezért alapvetően becslések alapján dolgozik. A legutóbbi önkormányzati választáson önbevallás alapján 130 ezer roma választó regisztrált önkéntesen, ez azonban a cigányság becsült számarányának kevesebb, mint ötöde. A 2010 előtti népszámlálások nem tették lehetővé, hogy kettős identitást is megjelöljenek az állampolgárok saját maguk jellemzésekor, így ezen népszámlálási adatok nem irányadóak – a 2010-es népszámlálás vélhetően pontosabb eredményei viszont máig nem nyilvánosak. Ráadásul, mivel a cigány kisebbségekhez tartozók egy jelentős része nem vállalja saját identitását – vagy állampolgársága, lakhelye és kulturális közege alapján elsősorban magyarnak tartja magát –, véleményünk szerint a legpontosabb a Kemény István-féle definíciót alkalmazni, amely szerint roma az, akit környezete annak tart. Ráadásul

Tovább rontja a helyzetet, hogy nem létezik olyan kutatás az elmúlt kilenc-tíz évből, amely nagy mintával, tudományos igényvel született volna, így a kutatók és szakpolitikusok is kénytelenek elavult adatokból dolgozni. Jól érzékelteti a népességnövekedésbeli különbségeket, hogy míg a 2003-as adatok szerint 569 ezer cigány származású ember él Magyarországon, 2012-re már csaknem 750 ezerre becsülhetjük a számukat. Területi megoszlásban pedig az látszik, hogy a romák harmada a leghátrányosabb helyzetű észak-magyarországi megyékben, Borsod-Abaúj-Zemplénben, Hevesben és Nógrádban él.

A roma népesség becsült aránya az egyes megyékben (2003)

Megye	Létszám	Százalékarány az ország roma népességében	Százalékarány a megye összes népességében
Bács-Kiskun	11 500	2	2,0
Baranya	28 900	5,1	7,1
Békés	43 300	7,6	10,9
Borsod-Abaúj-Zemplén	99 300	17,5	13,3
Budapest	60 000	10,4	3,5
Csongrád	15 800	2,8	3,7
Fejér	17 800	3,1	3,7
Győr-Moson-Sopron	11 900	2,1	2,7
Hajdú-Bihar	31 300	5,5	5,7
Heves	52 000	9,2	16,0
Jász-Nagykun-Szolnok	25 700	4,5	6,1
Komárom-Esztergom	3 500	0,6	1,1
Nógrád	31 300	5,5	14,2
Pest	20 400	3,6	1,9

Somogy	29 600	5,2	8,8
Szabolcs-Szatmár-Bereg	38 500	6,6	6,6
Tolna	11 900	2,1	4,8
Vas	7 500	1,3	1,8
Veszprém	15 800	2,8	4,2
Zala	13 300	2,3	4,5
Összesen	kb. 569.000		5,7%

Forrás: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004: A magyarországi cigányság 1971-2003. Budapest: Gondolat. pp.14-15.

I.2. Mi jellemzi a cigányság foglalkoztatási helyzetét?

A munkanélküliség problémája különösen hátrányosan érinti a roma kisebbséget. Sokatmondó adat, hogy amíg 1971-ben az aktív korú roma és nem roma férfiak foglalkoztatottsága között nem volt érdemi különbség (85,2 illetve 87,7 százalék¹), addig 2003-ra a férfiaknál 23 százalékpontos lett a romák lemaradása a többségi társadalomhoz képest e téren. Mindez azt jelenti, hogy tízből hat roma férfinak nincsen munkája. Amíg tehát rendelkezésre állt munkahely, a roma férfiak ugyanolyan arányban dolgoztak, mint a nem romák, később az olló hihetetlenül tágra nyílt. Az okok rendkívül változatosak, mi itt három alapvető tényezőre vezetjük vissza a különbségeket:

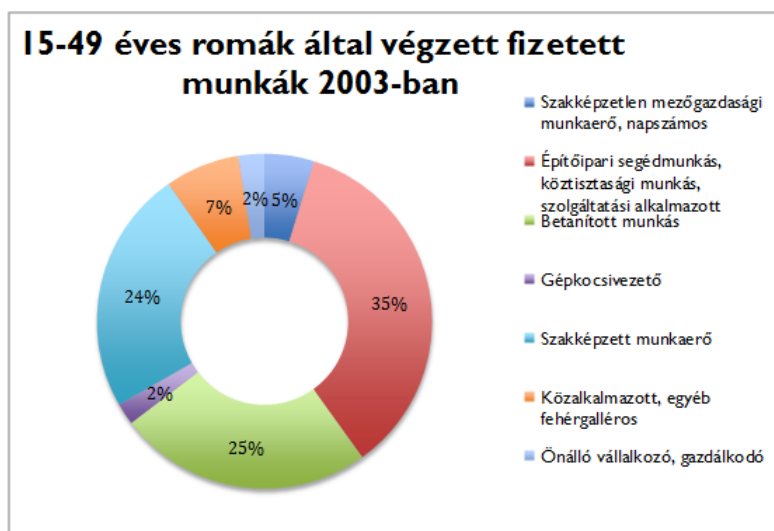
- 1) A roma népesség túlreprezentált az elmaradott régiókban, eleve kevesebb lehetőség áll a cigányok rendelkezésére. Mindezt tetézi a többségi társadalomnál alacsonyabb szintű kapcsolati tőkével való ellátottság, mely nehezíti a sokszor „uram-bátyám” viszonyra épülő magyar munkapiacra az állástalálást.
- 2) A roma népesség történelmileg jóval képzetlenebb, mint a többségi társadalom, és az alacsony képzettséget igénylő állások aránya radikálisan csökkent az elmúlt évtizedekben.
- 3) A kulturális különbségek miatti előítéletek következtében előnyt élveznek a nem roma munkavállalók. Mindez azt jelenti, hogy azonos képzettség mellett jóval kisebb arányban lehet cigányként munkához jutni, mint a többségi társadalom tagjaként.

Az alacsony foglalkoztatási arányon túl problémát jelent a foglalkoztatottsági instabilitás, tehát az, hogy az állandó munkahelyek számaránya meglehetősen alacsony a cigányság körében. Ennek oka elsősorban kínálati oldalon keresendő, de gondot jelent az is, hogy többségük csupán az év bizonyos időszakában tud megfelelő keresethez jutni például

¹ Dupcsik Csaba 2009: A magyarországi cigányság története. Budapest: Osiris, p. 285

mezőgazdasági idénymunkaként. A Fidesz-kormány által 2010 óta erőltetett közmunkaprogram pedig több szempontból sem jelent megoldást erre a helyzetre: egyrészt alacsony státuszban konzerválja a szegényebbek foglalkoztatását, azaz növeli az előítéleteket és nem jelent megoldást a piaci munkaszerezés szempontjából, másrészt a közmunkáért kapható bér – különösen az egy családon belül vállalható közfoglalkoztatott-korlátozást figyelembe véve – távolról sem jelent akár a létminimum körüli megélhetést számukra. Jelentős különbségnek mutatkoznak a romák foglalkoztatásában attól függően, hogy Magyarország melyik részén élnek. Amíg Budapesten 2003-ban a romák 49 százalékát foglalkoztatták, addig a Dunántúlon csak 28, a keleti megyékben 14 százalék rendelkezett munkával.

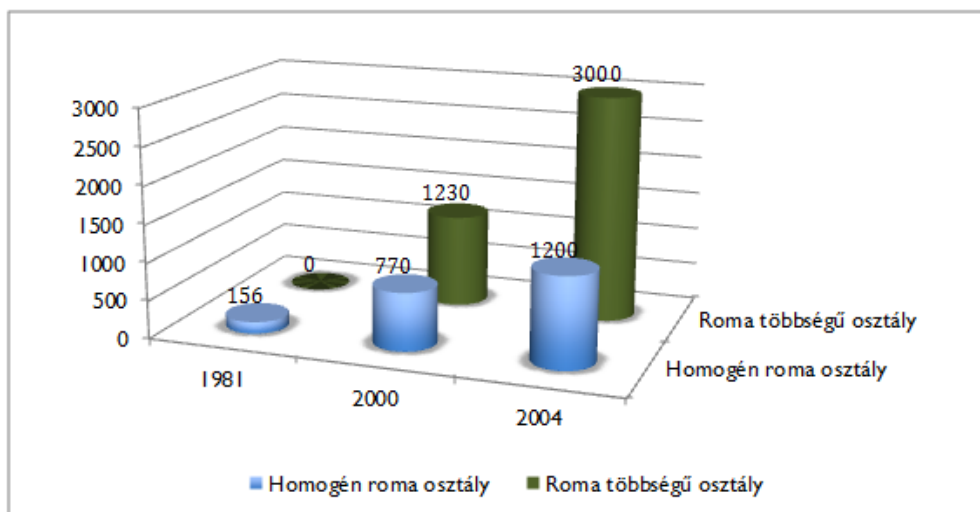
Forrás: Kertesi Gábor : Roma foglalkoztatás az ezredfordulón – A rendszerváltás maradandó sokkja In: Kertesi Gábor 2005: A társadalom peremén. Budapest: Osiris.

I.3. Mi jellemzi a cigányság oktatási helyzetét?

A roma gyermekek és fiatalok lemaradása évszázadok óta tart az oktatási rendszeren belül, és már igen fiatal korban elkezdődik. A legfrissebb, még mindig csak 2003-as adatok szerint a cigány származású gyerekek jóval kisebb arányban vesznek részt a kötelező iskolai előkészítőn kívül az óvodai oktatásban, mint a nem romák, holott az otthoni hátrányok leküzdése miatt ez létfontosságú lenne. Általánosságban is megfigyelhető, hogy minél magasabb a szülők iskolai végzettsége, annál nagyobb eséllyel járatták gyerekeiket óvodába, ami nyilvánvalóan az alacsonyan képzett romák szempontjából negatív hatást gyakorol. A szegregáció az alapfokú oktatásban kezd jelentkezni – a cigány származású fiatalok aránya a valós igényeknél sokkal magasabb, 85 százalékos a kiegészítő iskolákban és csaknem tízszer nagyobb eséllyel válnak magántanulóvá. Ezért többnyire az iskola fenntartóit terheli a felelősség, a szegregáció spontán vagy vagyoni helyzet alapján történő kialakulásáért azonban nem. A szegregáció igencsak elterjedt a magyar iskolarendszerben: ma elsőfokú oktatásban

mintegy 170 településen működik szegregált iskola, további 700 intézményben elkülönített osztályban tanítják a romákat.²

Roma többségű általános iskolai osztályok

(Forrás: Dupcsik Csaba 2009: A magyarországi cigányság története. Budapest: Osiris, p. 310)

A középfokú oktatásban tovább nőnek a különbségek roma és nem roma tanulók között. 1993-ban 44 százalékos, 2003-ban már 54%-os volt a különbség³ a középfokú iskolába járó roma és nem roma tanulók aránya között, természetesen az utóbbi javára. Ennek oka prózaian az, hogy még az ingyenes középfokú oktatás is túl drága a tartós szegénységben vagy kiszámíthatatlan jövedelmi helyzetben élőknek. A középfokú oktatásból való kiszorulásból pedig már egyenesen következik az, hogy a roma származású diákok csupán elenyésző aránya jut el a felsőoktatásba – egyetemre vagy főiskolába már csak minden ötvenedik cigány fiatal nyer felvételt. Mindez természetesen csökkenti a foglalkoztatást is adott társadalmi csoportban, különösen úgy, hogy a kétezres évekre már nemcsak a gimnáziumi érettségi, de sok esetben a felsőfokú diploma is a munkavégzés alapvető feltételévé vált.

I.4. Mi jellemzi a cigányság anyagi helyzetét?

A korábban említett hiányos kutatási adatoknak köszönhetően nagyon kevés megbízható forrással rendelkezünk a roma háztartások jövedelmi helyzetéről. Általánosságban lehet tudni, hogy több mint 3 millió magyar él ma szegénységben, és a romák nagy többsége, mintegy 500-600 ezer fő közéjük tartozik. Általánosságban is elmondható az a tény, hogy minél szegényebb egy társadalmi csoport, annál több tagjai között a roma származású. Ráadásul a 2010-től életbe lépett kormányzati lépések jelentős módon megnövelték a szegényebbek terheit: az egykulcsos adótól a szociális juttatások csökkentésén át a segélyplafonig számos intézkedés kiemelten sújtotta a legszegényebb réteget.

² http://www.cfcf.hu/celok-feladatok_hu.html

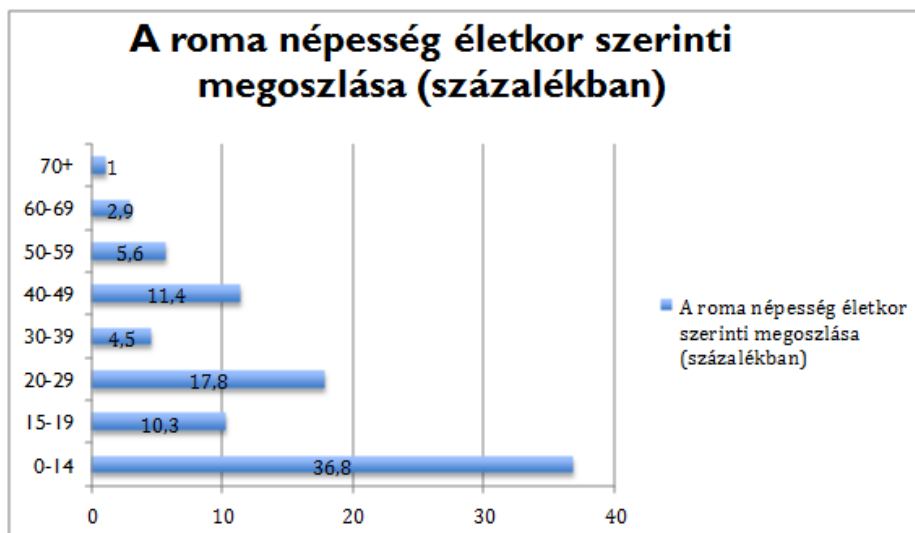
³ Kertesi Gábor-Kézdi Gábor: A foglalkoztatási válság gyermekei. Roma fiatalok középiskolai továbbtanulása az elhúzódó foglalkoztatási válság idején. In: Kertesi Gábor 2005: A társadalom peremén. Budapest: Osiris.

Az átlagjövedelmet tekintve nem rendelkezünk friss adatokkal: ez a legújabb, 2003-as kutatás szerint a roma családokban ez átlagosan rendkívül kevés, 20900 forint volt, amelynek jelentős részét ráadásul nem munkajövedelem, hanem különböző szociális juttatások tették ki. Valószínűsíthetjük, hogy a többségi társadalomtól való lemaradás – még ha a 20 ezer forintos összeg névértékben némileg nőtt is – az elmúlt években és különösen 2010 óta fokozódott. A rendkívüli szegénységnek köszönhető az uzorakamatra adott kölcsönök jelentőségének növekedése, amelynek nélkülözhetetlenségét a szociális kártyák vagy a segélyek természetben való folyósítása bebetonozzák azon egyszerű okból, hogy az élelmiszerekből és ruhaneműkből nem lehet rezsit vagy iskoláztatási költséget fizetni, de még tartozást törleszteni sem.

I.5. Mi jellemzi a cigánység egészségügyi helyzetét?

Az elveszülések aránya a teljes lakosságon belül csökken, a romák között pedig nő; a cigány származású fiatalok aránya csaknem kétszeres a nem cigányokhoz képest. A fiatalok kifejezetten magas aránya, az átlagnál magasabb születési és halandósági ráta a fejlődő országokra jellemző. A Nemzeti Társadalmi Felzárkóztatási Stratégia szerint a romák egészségi állapota jelentősen rosszabb, mint a többségi társadalomé: ennek oka pedig sokrétű az egészségügyi ismeretek hiányától az alacsony jövedelmen át a közszolgáltatásokhoz való nehéz hozzáférésig.

Forrás: Kemény István-Janky Béla-Lengyel Gabriella 2004: A magyarországi cigánység 1971-2003. Budapest: Gondolat. p.18.

Érdekes, hogy a roma lakosságot az alkoholfogyasztás problémája kevésbé érinti, a dohányzása annál inkább – ami az egészségkárosító hatás mellett azért is jelentős probléma, mert az egyre dráguló dohánytermékek jelentős mennyiségű pénzt vehetnek ki egy család

zsebéből. A Marketing Centrum egy 2004-es felmérése szerint a roma férfiak csaknem háromnegyede, a nők több mint 60 százaléka dohányzik rendszeresen.

I.6. A cigányság a politikai-társadalmi konfliktusok középpontjában

2009-től a roma - nem roma együttélés problémája a magyar politika egyik meghatározó tényezőjévé vált. A korábbi politikai korrektségre épülő konszenzus megbontásával a Jobbik nem elsősorban azt érte el, hogy korábban elhallgatott kérdések felszínre kerültek, hanem a cigányellenesség szalonképessé tételét hozta be a magyar közéletbe. Innentől kezdve politikusok építették karrierjüket a romákkal kapcsolatos, többségében téves vagy hamis előítéletek szítására és a gyors megoldás ígéreterére. Mi sem jelzi jobban a probléma súlyát, mint a 2009-ben lényegében a nulláról 15 százalékos népszerűsége szert tevő Jobbik a magyar politikai élet harmadik erejévé nőtte ki magát.

Különböző felmérések továbbra is azt igazolják, hogy a magyar lakosság jelentős mértékben osztja a cigánysággal szembeni előítéleteket. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy a nem-szélsőséges pártoknak fel kellene adniuk vagy el kellene hallgatniuk a demokratikus elkötelezettségéből fakadó kisebbségvédelmet. Éppen ellenkezőleg: baloldali pártoknak fel kell vállalniuk és meg kell vívniuk ezeket a vitákat, különösen azért, mert a tények a baloldalt és nem rasszista szélsőjobbaldalt vagy a rasszizmus kihasználó jobbaldalt igazolják.

Ezzel együtt azonban elsősorban kormányra kerülve érdemes számolni az előítéletek szerepével. A konkrét támogatások és programok kapcsán kiemelten fontos a romáknak szánt támogatások csomagolása. Ha a pénzbeli juttatásokat nem „segélyként” vagy „szociális juttatásként” folyósítja a kormány, hanem oktatási támogatásként, gyermektámogatásként, szegénységcsökkentésként, azok célcsoportja lényegében változatlan marad, mégsem lesz jelentős a társadalmi ellenállás. Mindez elsősorban kommunikációs és nem tartalmi kérdés, azonban a program hatékonyságát jelentősen növelheti.

2. Javaslatoak a szegénységből való kitöréshez

Az elmúlt években a romaintegráció területén a jelszavak mögé nem született olyan megvalósított tartalom, amely érezhető előrelépéshez vezetett volna, így a **választók egy jelentős része úgy érezhette, hiába investál évek óta a roma integrációba, annak nincsen eredménye.** Mindezt jelentősen felerősítették az elmúlt években a cigányellenességre apelláló politikai erők, tudatosan felnagyítva a társadalmi befektetés súlyát és a negatív példákat.

Ennek elkerülése végett **három alapvető prioritást** érdemes lefektetni a 2014 utáni időszakra. Az első a rendelkezésre álló források kérdése. Az ugyanis nem kérdés, hogy a **hatékony integrációs politika komoly anyagi befektetést igényel** – a hatékony társadalompolitikai felzárkóztatáshoz ugyanis jobb minőségű oktatásra és egészségügyre, a hátrányos helyzetű régiók fejlesztésére, erősebb szociálpolitikára és számos egyéb, többletkiadásokat igénylő területre kell koncentrálni. Azt a hibát nem követheti el egy következő kormányzat, hogy a romaprogram kommunikációja erősebb lesz, mint annak valódi súlya, ez ugyanis tovább erősödő cigányellenességhez vezethet.

A második prioritás, hogy a **kormányzat döntse el, melyik az a célcsoport, amelybe elsősorban érdemes investálni.** Magyarországon becslések szerint 700-750 ezer roma él, többségük (500-600 ezer) tartós szegénységben. A jelenlegi gazdasági helyzetben egy kormány nem tud mindenkin egyenlő arányban segíteni, és bár az alapvető, méltóságteljes élethez való juttatásokat célul kell kitűznie, nem lehet túl sok szeletre vágni az apró méretű tortát. Ennek érdekében javasoljuk, hogy a **cigányságpolitika kiemelten koncentráljon a fiatalokra.** Mindez természetesen nem jelenti, hogy kizárólag erre a csoportra kellene programokat kidolgozni – már csak azért sem, mert az otthoni körülmények javítása a fiatalok integrációjának elhanyagolhatatlan eszköze –, de érdemes ezzel számolni kormányra kerülés esetén. Hangsúlyozzuk, hogy a roma lakosság nagy részének emellett is gyors segítségre van szüksége ahhoz, hogy ne alakuljon ki a szlovákiai éhséglázadásokhoz hasonló helyzet Magyarországon.

A harmadik prioritás a **társadalmi támogatottság megteremtése.** Érdemes ugyanis a realitásokból kiindulni: a magyar társadalom többsége előítéletes a cigányokkal szemben. Ez azt okozza, hogy Magyarországon igen nehézé válik egy olyan „őszinte” romaprogram elindítása, amelyet a többség elfogadna. Mindez két feladatot ró a következő kormányok vállára: egyrészt el kell indítani egy olyan társadalmi párbeszédet, amely képes ezen változtatni és eloszlatni a **cigányságról kialakult hamis sztereotípiákat.** Másrészt az **elosztó jellegű szakpolitikákat** érdemes nem kisebbségi támogatásként, hanem **szegénységet csökkentő, gyermek-, család- vagy oktatási támogatási programként csomagolni,** ezzel ugyanis politikailag eladhatóbbá válik. A következőkben e három prioritás figyelembe vételével teszünk javaslatot a 2014 utáni roma integrációs politika főbb irányainak kialakítására. A konkrét javaslatoknál érdemes figyelembe venni, hogy a különböző szakpolitikai programok

akkor tudnak hatékonyan működni, ha azokat összehangoltan valósítják meg. Ezért az alábbi javaslatokat nem külön-külön, hanem egységes stratégia mentén javasoljuk megvalósítani, hiszen például az oktatás és foglalkoztatás kérdései szorosan összefüggenek. Ez azonban nem lehet akadály a cigányság integrációját segítő részprogramok elindításának.

2.1. Gyermekkor és oktatás

Amennyiben elfogadjuk, hogy a cigányság integrációjának középpontjába a fiatal korosztályt érdemes állítani, a gyermektámogatások és oktatási reform alapvető fontosságát is elismerjük. E területen két egyszerűnek hangzó, de rendkívül nehezen elérhető célhoz kell közelíteni: az első, hogy a cigány családokban **olyan feltételeket teremtsünk, amely lehetőséget ad az oktatási rendszerben való részvételre** és az abban való megmaradásra, a második pedig az, hogy a **cigány családokban megerősödjön az oktatási rendszerbe vetett bizalom** kultúrája, az a felismerés, hogy az iskoláztatás megalapozhatja a gyermekek jövőjét és anyagi biztonságát. Az előfeltételek megteremtése komoly anyagi ráfordítást igényel a központi kormányzat és az önkormányzatok részéről, ennek kapcsán azonban érdemes mérlegelni, hogy az állam hosszú távú befektetésként tekintszen erre, ugyanis a jobban képzett fiatalokból nagyobb eséllyel válik potenciális munkanélküli helyett adófizető munkavállaló. Különösen igaz ez akkor, ha Magyarország a foglalkoztatás tekintetében elsősorban az alacsonyan kvalifikált felnőttek körében van elmaradva versenytársaitól.

El kell fogadni azt az axiómát is, hogy Magyarországon sok településen a fejlődő országokra jellemző körülmények között élnek többségében cigány származású (vagy a többségi társadalom által cigánynak tekintett) emberek. Ha az oktatási rendszerbe való betagozódást akarjuk segíteni, ezt **nem lehet kizárólag negatív ösztönzőkkel** elérni, sőt, elsősorban a pozitív ösztönzőknek kell dominálnia. Ennek érdekében vissza kell vezetni a **pénzben fizetett havi rendszeres gyermekvédelmi támogatást**. Az **ingyenes közétkeztetést** meg kell őrizni, sőt: **ki kell terjeszteni a rászoruló középiskolásokra** is, sok cigány tanuló lemorzsolódása ugyanis annak köszönhető, hogy egészen egyszerűen éheznek az iskolában. Ez a feltétele annak is, hogy a különböző szociális támogatásokat, illetve a **családi pótlékot az állam az iskoláztatáshoz kösse**: azt ugyanis nem várhatja el a kormány a családoktól, hogy megfelelő étkezésre való lehetőség nélkül küldjék minden nap iskolába a gyermekeket.

Az oktatási rendszerbe való integrálásnak egyik legfontosabb eleme az **óvodába való beíratás**. Ennek ösztönzője a célzott **óvodáztatási támogatás** megteremtése lehet, amelyet az állam már a gyermek három éves korától folyósít, szintén pénzbeli juttatásként. Mindez azonban eredménytelen az **óvodai férőhelyek bővítése és a szolgáltatások elérhetőségének javítása** nélkül. Ez utóbbi programnak érdemes a halmozottan hátrányos helyzetű térségekre koncentrálnia, illetve azokra a településekre, ahol különösen magas a nehéz sorban élő cigány származású gyermekek száma. Az anyagi támogatások és lehetőségek bővítése mellett kiemelkedő jelentősége van a szemléletformálásnak is: el kell érni, **hogy a cigány családokban**

is sztenderd értéként erősködjön meg az iskolába járás, a tanulás kultúrája. A családsegítők, pedagógusok, szociális munkások és terepmunkások szerepe ebben kiemelkedő lehet, e szakemberek munkájának összehangolt, állami forrásokkal megtámogatott működése érhet el ugyanis komoly áttörést ezen a területen.

Szintén növelheti az iskolalátogatási hajlandóságot, ha állami támogatással több energiát fektetünk **cigány származású óvónők és pedagógusok** képzésébe – ez ráadásul a társadalmi előítéletekkel szemben is hatásos eszköz lehet. A cigány pedagógushallgatókat érdemes külön ösztöndíjakkal segíteni. A cigányság integrációjában a többség vallásossága miatt az egyházaknak is komoly szerepük lehet. Az egyházi iskolák azonban az elmúlt időszakban inkább az elitoktatás, mint az integráció terepévé váltak – bár természetesen vannak kivételek. Érdemes lenne e tendencia helyett az állami szabályozás eszközeivel inkább a roma integrációba invesztálni, ehhez az egyházak rendelkezhetnek megfelelő szervezettel és elkötelezett munkaerővel.

Súlyos problémát jelent a cigány származású hallgatók lemorzsolódása a közoktatásból. Első lépésként a **tankötelezettség 16 éves korról 18-ra való visszaemelését** javasoljuk, ami a későbbiekben megtérülő költségként jelentkezik majd az államháztartás szintjén. A probléma természetesen a diszkrimináció szintjén is jelentkezik: a fogyatékos és magántanulóvá nyilvánítás a problémásnak titulált diákok oktatási rendszerből való eltávolításának bevett eszköze – ezek indokolatlan alkalmazását a törvény szigorával érdemes büntetni.

Ennél összetettebb kérdés az iskolai szegregáció ügye. Míg az nyilvánvaló, hogy **az integrált oktatásnak nem lehet alternatívája**, és az államnak minden létező eszközzel támogatnia kell azt, a szegregáció kialakulása, ahogyan korábban utaltunk rá, alakulhat spontán, az előítéletektől teljesen független módon is. Sőt: léteznek pozitív példák is a **felzárkóztató oktatás** területén, amelyeket azonban 2010-től módszeresen lehetetlenítettek el pénzügyi vagy ideológiai okokból. Jó példa erre sajókazai Dzsaj Bhím közösség iskolája vagy a IX. kerületi Dominó iskola, amely azt a feltevést is igazolja, hogy az államnak és az önkormányzati szektornak nem kell feltétlenül kezdeményező szerepet játszania a romaintegráció kapcsán, kiemelkedő intézmények esetén elég a korábban létrejött és jól működő közösségeket támogatnia.

2.2. Munkahelyek

Nyilvánvaló, hogy a cigányság integrációjának egyik legfontosabb gátja a munkahelyek hiánya és az **alacsony foglalkoztatás**, amely nemcsak az életkörülményeket befolyásolja negatívan, de sokszor társadalmi szegregációhoz és előítéletekhez vezetnek – holott a rendszerváltás előtti történelem azt mutatja, hogy a magas foglalkoztatás akadályá nem a munkavállalási hajlandóság, hanem az elérhető munkahelyek hiánya. Ezért a program foglalkoztatási fejezete kettős célt tűzött ki: **célzott csoportokban és területeken a munkahelyteremtés szabályainak**

megkönnyítését és az állások betöltésének egyszerűsítését. Az első cél főként állami segítségvállalással és az EU-s pályázatok hatékonyabb felhasználásával, a második pedig az adminisztratív terhek és követelmények csökkentésével és a – nem származási alapú – pozitív diszkriminációval érhető el.

A munkahelyteremtésben kifejezett könnyebbséget jelenthet a vállalkozások számára az **iskolázottsági és területi alapon megvalósított járulékcsoökkentés.** Előbbit **8 osztályt vagy ennél kevesebbet végzett munkavállalókra** érdemes bevezetni, akik bizonyos, alacsony végzettséget kívánó munkakörök betöltésére tökéletesen alkalmasak és hajlandók, ugyanakkor a jelenlegi járulérendszer mellett nem éri meg őket foglalkoztatni, így most esélytelen, hogy bármilyen munkát találjanak. A területi alapon való járulékcsoökkentést elsősorban **hátrányos helyzetű térségekben és válságrégiókban** tartanánk fontosnak megvalósítani. Emellett támogatható a 25 év alattiak járulékkedvezményének fenntartása a fiatalok munkanélküliségének megelőzése érdekében.

Az **európai uniós pályázati rendszer** komoly forrásokat és lehetőséget jelent a romaintegrációban is. Ehhez azonban arra van szükség, hogy a rendelkezésre álló pénzeket ne fölösleges presztízsbereházásokra költse a kedvezményezettek – elsősorban az önkormányzatok –, hanem hosszú távon is munkahelyeket teremtő befektetésekre. Ennek érdekében támogatható, hogy a pályázatok elbírálásakor elsősorban **a hátrányos helyzetű régiókban másfélszeres vagy kétszeres szorzóval érvényesüljön a tartósan létrehozott munkahelyek száma.** A pályázati rendszer kapcsán igen fontos, hogy **egységes szempontrendszert alkalmazzanak** a források elosztásánál és a pályázatok elbírálásánál, melyet elég lenne egyszer elsajátítani. Amennyiben ezt megfelelő előkészítés után fogadják el és csak minimális változtatásokat eszközöljenek rajta, kiszámítható pályázati rendszer alakulhatna ki. Javasoljuk emellett, hogy **a források érintettjeit minden esetben vonják be** az ellenőrzésbe is. Ehhez a mai túlbürokratizált rendszer egyszerűsítése szükséges, ugyanakkor az elszámolásnak és az értékelésnek része kell, hogy legyen a programok érintettjeinek visszacsatolása is.

A munkahelyteremtés elősegítéséhez hasonlóan fontos cél a **munkavállalás feltételeinek megkönnyítése.** Ennek előfeltétele **az álláskeresői támogatás időtartamának visszaállítása** a jelenlegi három hónapról legalább az európai minimumot jelentő fél éves folyósításra, esetleg a korábbi magyar szabályozásnak megfelelő kilenc hónapos időszakra. Az állami szerepvállalás elhanyagolhatatlan e területen is: a **hiányszakmákra való támogatott képzéstől** a négy és hat órás, illetve távmunkában is végezhető **rész munkaidős foglalkoztatás** kultúrájának elterjesztésében és feltételeinek kialakításában aktív szerepvállalásra van szükség. Hasonlóképpen érdemes támogatni a hiányszakmákban megvalósuló képzési projekteket, amelyekhez akár uniós források is igényelhetők. További problémát jelent, hogy bizonyos, képzettséget a gyakorlatban nem igénylő állások betöltése **OKJ-s képzésekhez** van kötve, amelyek nemcsak általános iskolai végzettséghez vannak kötve, de jelentősen drágultak is

2012-től. E folyamat visszafordítása és a végzettséghez való kötés eltörlése alapvető fontosságú lehet a foglalkoztatás növelésében.

Az állam szabályozással is elősegítheti a munkanélküli romák foglalkoztatását. Előírható, hogy bizonyos értékhatár fölött megvalósuló állami és önkormányzati nagyberuházások esetén 5-15 százalékos arányban munkanélkülieket kell foglalkoztatni. A Munkaerő-piaci Alapot pedig az aktív mobilitási program forrásává kell tenni, a **Start Program kiterjesztésén** keresztül támogatni kell azokat, akik a munkához jutás érdekében hajlandók a mobilitásra.

2.3. Életszínvonal és szociálpolitika

A romaintegrációt segítő programok kiindulópontjává kell tenni, hogy a fejlődő országokra jellemző életkörülményeken alapvetően változtatni kell. Ez ellentmondásos kihívás elé állítja a mindenkori kormánypolitika alakítóit: egyrészt ugyanis nem igényel óriási pénzüsszeget egy elfogadhatatlan körülmények között – például közszolgáltatásoktól mentes cigánytelepeken – élő család helyzetének javítása, másrészt azonban ez rendkívüli mennyiségű embert érint. Az életszínvonalat növelő intézkedéseket ezért alapvetően három csoportba érdemes sorolni: az első a **munkahelyteremtésre** koncentrál (e tanulmány 2. fejezete szól erről), a második a **rövid távú megoldásokra**, amelyek a jelenlegi fenntarthatatlan állapotokra nyújtanak azonnali vagy rendkívül gyors válaszokat, a harmadik csoportba pedig a **problémák közép- vagy hosszú távú megoldásai tartoznak**.

A mélyszegénységben élő cigányság egyik legsúlyosabb problémája a munkanélküliség mellett a **közszolgáltatásokhoz való korlátozott hozzáférés**, illetve a közüzemi számlák okozta eladósodottság. Sokan szorulnak állami segítségre, amelynek összege egyre kevesebb és 2010-től drasztikusan csökkenőben van – ez ráadásul az előítéletek egyik fő forrása. Az állami szerepvállalást e tekintetben korlátozni nem lehet, sőt, annak kiterjesztése szükséges. A rövid távú programpontok közül érdemes szociálpolitikában átállni a különböző szervektől és formában igényelhető szociális támogatások helyett egy **egységes – nem szétaprózódó - pénzbeli szociális támogatásra**. Ez alapja lehetne a szociális rendszer átláthatóságának. Azonnali szükség lenne a **segélyplafon 2012-ben bevezetett intézményének eltörlésére**, ez ugyanis nemcsak, hogy nem segíti a munkaerőpiacra való integrálódást, de nem is jelent lényeges megtakarítást az állam számára – annál jobban hiányzik azonban a legszegényebbek kasszájából az így kieső pénzmennyiség. A **természetbeni juttatások rendszerének felszámolása** azért szükséges a társadalmi támogatottság ellenére, mert ez nepotizmushoz és uzsorához vezet – az ad hoc kiadások ugyanis nem fedezhetők belőle. Az uzsoraprobléma megoldása az **önkormányzatok által alacsony kamatra adott**, korlátozott mennyiségben igényelhető **ad hoc gyorskölcsön** lehetne.

Nemcsak a romák körében lenne szükség a **magáncsőd** intézményének körültekintő, hatástanulmányokon alapuló bevezetésére – ez ugyanis egy erősen eladósodott lakosság

esetében mentőövet nyújtó intézkedés lehet. A közüzemi szolgáltatások kapcsán érdemes lehet egy **közüzemi minimumszolgáltatást meghatározni**, az egy háztartásban lakók minimális gáz-, villany- és vízszükségleteihez igazítva. A visszaélések elkerülése végett az e fölötti fogyasztást feltöltőkártyás rendszerben lehetne működtetni. Az intézkedés segítene abban, hogy a lehető legtöbb család élhessen a 21. században méltó körülmények között. Szintén fontos lenne annak a gyakorlatnak a módosítása, mely szerint **az adósságkezelés** segítése csak a 40 ezer fő feletti nagyobb városokban kötelező, hiszen adósságrendezés nemcsak a nagyvárosokban égető feladat. A szegények éppen a köztartozások tetemes mérete miatt nem tudnak kimászni az adósságcsapdából, még akkor sem, ha munkához jutnak. Ezen a helyzeten érdemes törvénymódosítással változtatni.

A hosszabb távú megoldások közé tartozik a lakhatás problémájának megoldása. A **szociális bérlakás-állomány fejlesztése** az elkövetkező kormányok egyik legfontosabb feladata lehet országos szinten is. Ennek forrásaként érdemes adót kivetni az üresen álló ingatlanokra, a bevételből pedig felújítással, építéssel és akár felvásárlással növelni a bérlakás-állomány számát. A lakhatási gondokat szintén segítheti a **lakhatási támogatás célzottabbá tétele** és a telepfelszámolásra fordított, jelenleg éves szinten egymilliárd forintos összeg jelentős mértékű megemlése – ezzel a forrással ugyanis még évtizedekig nem sikerülhet a szegregált telepeken élők gondjainak megoldása. A bérlakás-állomány fejlesztése és a közszolgáltatások kártyás átalakítása pedig abban segíthet, hogy a Fészekrakó program kudarca ne ismétlődhessen meg.

A mindennapi megélhetést a **családi pótlék rendszerének átalakítása** segítené. Mint jeleztük, ezt bizonyos ingyenes iskolai minimumszolgáltatások esetén jó módszernek tartjuk az oktatásban való részvételhez kötni. A családi pótlék rászorultsági alapon való átszervezése régóta várat magára: nincs racionális érv amellet, hogy a leggazdagabb családok is egyöntetűen részesüljenek ebben a támogatásban, különösen nem a családi adózás rendszere mellett. Továbbá fontos, hogy a sokgyermekes családok számára olyan pályázati rendszer váljon elérhetővé, amely megteremti a nagycsaládosok kiemelt támogatásának lehetőségét. E pályázatoknak hozzáférhetővé kell válniuk mindenki számára. Sokszor elhanyagolják a **családsegítők, mediátorok, életmód-tervezési tanácsadók** munkájának a jelentőségét, holott az előtakarékoság, a tervezés, az oktatási rendszerbe vetett bizalom sok esetben az ismeretek hiányában veszik el. Ezért állami és önkormányzati szinten is támogatni kell az ismeretterjesztést és a kommunikációt a bajba jutott vagy szegény sorsú családokkal.

2.4. Egészségügyi ellátás

Az egészségügyi helyzet katasztrofális voltát jelzi, **hogy a romák várható élettartama 15 évvel rövidebb**, mint más társadalmi csoporté. Ennek okai természetesen sokrétűek a nem megfelelő jövedelmi helyzettől odáig, hogy az egészségügyi ellátás a legtöbb olyan helyen nehezen elérhető, ahol romák nagy számban laknak. Csak Kelet-Magyarországon például

százötven háziiorvosi állás maradt tartósan betöltetlen. Ennek érdekében javasoljuk, hogy az állam indítson olyan programot, amely bérpótlékkal és egyéb – például önkormányzati lakással – **ösztönzi azokat az orvosokat munkavállalásra ezekben a hátrányos helyzetű térségekben**, akik egyébként a nagyvárosokat vagy külföldet választanák. Ami biztos megélhetést biztosít az egészségügyben dolgozók számára, az biztosabb életet jelent az elmaradottabb térségek lakóinak.

A rendszeresített szűrővizsgálatokkal nemcsak a lakosság egészségügyi állapota javítható, de ezáltal jelentős költségcsökkentést lehet elérni országos szinten is. A legnagyobb probléma a szűrővizsgálatokkal a motiváció hiánya, ezért javasoljuk, hogy az elkövetkező kormányok minél több forrást biztosítsanak **mobil szűrővizsgálatokra** vagy az **egészségügyi központokba való csoportos, kampányszerű utaztatásra**. A mindenkori kormánynak érdemes ezekre a vizsgálatokra hosszú távú befektetésként tekintenie. Szintén fontos az egészségügyi kultúra elsajátítása az elmaradott térségekben: ezt pályázati rendszerben, kampányonként érdemes támogatni. A diszkriminációmentességet pedig időszakos vizsgálatokkal, a hatóságok tágabb betekintési lehetőségével és szigorú szabályozással érdemes megteremteni, ugyanis minden jogosultnak egyenlő mértékben joga van egészségügyi ellátáshoz.

A cigányság körében tapasztalható egészségügyi problémáknak még egy sarkalatos pontja van: a **dohányzás**. Míg a romák körében az alkoholfogyasztás egyáltalán nem meghatározó probléma a többségi társadalomhoz képest – persze ez országosan jelent gondot –, a roma férfiak csaknem 70, a nők pedig 60 százaléka tartozik a dohányosok közé, igaz, a felmérés 2004-es adatokon alapul, és azóta jelentősen nőtt a cigaretta ára. Ez természetesen visszatartó erő, ugyanakkor érdemes a negatív ösztönzők mellett a háziorvosokkal való pozitív kapcsolat kialakítására törekedni. A dohányzók arányának csökkentése alapvetően javítana a cigány lakosság egészségügyi állapotán.

2.5. Politikai konfliktusok

A politikai konfliktusok feloldása különösen kényes terület, hiszen az elmúlt időszakban a szélsőjobb megerősödésének egyik legfontosabb oka a nyíltan vállalt cigányellenes politika volt. A romaellenes **hamis sztereotípiák terjedésének megtörése**, a társadalmi előítéletek csökkentése ugyanakkor közös feladata a pártoknak, a kormánynak, a médiának és civileknek, így a 2014 után kormányzó politikai erőknek is. A **szemléletformálás** jelentőségét nem lehet eléggé kihangsúlyozni: az elmúlt években – ennek gyökere azonban jóval korábbra nyúlik vissza – számos olyan feltételezés terjedt el a cigánysággal kapcsolatban, amelyek ferdítéseken vagy hamis általánosításon alapul. Ezek többsége a közbiztonsággal (mint például az a tévhit, hogy „a romák többsége bűnöző”), a munkavállalási hajlandósággal („a romák nem akarnak dolgozni, csak az államon és az adófizetőkön élősködnek”) és az állami szociális gondoskodás nagyvonalúságával („segélyből kiválóan meg lehet élni, jobban, mint tisztességes munkából”) függ össze.

A szemléletformálásnak két irányban is működnie kell: a széles nyilvánosság előtt és a romák diszkriminációját előidézni képes csoportokban. Valódi kutatásokon és statisztikákon, szakértők tartotta **képzéseket érdemes indítani** elsősorban az államigazgatásban, rendőrség keretein belül vagy az oktatásban, egészségügyben dolgozók számára, amelyek képesek csökkenteni a hamis előítéleteket, ezáltal a gyakorlatban megvalósuló hátrányos megkülönböztetést. A szélesebb társadalmi csoportok esetében kiemelten fontos az oktatás: **már az általános iskolában** lehetne szánni néhány órát a cigány kultúra megismerésére, a kisebbségek jelentőségére a magyar állam fejlődése szempontjából. Emellett érdemes lehet olyan **kampányt indítani**, amely az általánosan elterjedt hamis sztereotípiákat képes cáfolni a bűnözéssel (bűnözési adatok), munkavállalási hajlandósággal (a rendszerváltás előtti foglalkoztatási adatok vagy a közmunkára jelentkezők száma) vagy a szociális gondoskodás bőségével (nem lehetséges százezreket igényelni sokgyerekes családok számára sem) kapcsolatban.

A fenti előítéletek cáfolhatósága természetesen **nem jelenti, hogy nem létezőnek kell tekinteni a cigányság és a többségi társadalom együttélésében felmerülő konfliktusokat**. A közbiztonság, a munkanélküliség, a cigány értelmiség rendkívül szűk köre, a politikai képviselő hiánya, a képzetlenség valóban létező problémák. A következő kormánynak azonban tudatosítania kell a társadalom többségében, hogy a jobboldal létező kérdésekre rossz, a megoldástól távolító válaszokat adott. A fokozódó rendpártiság és a szociális segélyek létminimum alá csökkentése kevesebb gondoskodáshoz vezetett, ami csak tovább élezi, és nem csökkenti a konfliktusokat. A **közbiztonság** kapcsán érdemes felhívni arra a figyelmet, hogy a kiszolgáltatott helyzetben lévő lakosság nemcsak magasabb elkövetési potenciállal rendelkezik, de sokkal nagyobb eséllyel is válik bűncselekmény áldozatává. A kollektív megbélyegzés tehát nemcsak azt a hamis képet festi a társadalom elé, hogy a romák többsége bűnöző vagy hajlamos a bűnözésre, de azt is, hogy ez a folyamat kizárólag egyirányú. A közbiztonság megerősítése tehát az egész társadalom érdeke. A romák és nem romák közti konfliktusok enyhítésére jó megoldás lehet **minél több cigány származású fiatal bevonása a rendészeti képzésbe**. A kifejezetten cigányokat és szegényebbeket hátrányosan érintő bűnözés megfékezésére ingyenesen hívható szervezetet javasunk létrehozni kifejezetten a pénzbehajtással vagy uzorával kapcsolatos bűncselekmények megelőzésére. A rendészeti szervek **technikai felszereltségének fejlesztése** mellett az is fontos, hogy egyetlen település se maradjon közbiztonsági felügyelet nélkül, ezért kiegészítő bérpótlékot javasunk azon rendőrök számára, akik vállalják a munkahelyi mobilitást.

A konfliktusoldás további fontos eszköze, hogy a romák és a többségi társadalom egyaránt **megismerjék a pozitív példákat**. A roma értelmiség kialakulása elsődleges fontosságú lehet a cigányság szempontjából, ezért különböző **ösztöndíjakkal, pályázatokkal** kiemelten érdemes segíteni a cigány származású, tehetséges fiatalokat. Kiemelten fontos **a romák médiában és politikai életben való részvétele**: előbbi a kormány támogatással, utóbbi az ellenzék pártjai akár parlamenti gyakornoki programokkal és politikai képzésekkel aktívan is elősegítheti.

Policy Solutions
Politikai Elemző és Tanácsadó Intézet

Budapest, 1065, Révay utca 10.

(1) 474-8748

info@policysolutions.hu

www.policysolutions.hu

POLICYSOLUTIONS